

ÎN PROBLEMA TEMEIULUI PRETENȚIILOR REGALITĂȚII UNGARIEI DE SUPREMAȚIE ASUPRA MOLDOVEI MEDIEVALE

Pavel Parasca*

Cuvinte cheie: Moldova, Ungaria, suzeranitate, secolele XIII-XIV

Mots clé: Moldavie, Hongrie, suzeraineté, XIIIe–XIVe siècles.

La 20 martie 1360, regele Ungariei Ludovic I răsplătea diversele merite ale nobilului român din Maramureș, Dragoș, fiul lui Gyula din Giulești, de care acesta s-a învrednicit cu diferite ocazii “și mai cu osebire (în) reșezarea țării noastre, a Moldovei (...), când a întors cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie pe calea statornicei credințe ce trebuie păstrată către coroana regească pe mulți români răzvrățiți, rătăciți din calea credinței datorate”¹. Urmează din citatul de mai sus, că, de la o vreme anterioară neprecizată, autoritățile regale maghiare considerau Țara Moldovei ca aparținându-le lor, căci Dragoș din Giulești a contribuit la reșezarea ei, readucându-i pe românii răzvrățiți la ascultare. Documentul însă nu precizează nici vremea și nici evenimentul în urma căruia regalitatea ungară se *pretindea* sau se afirmase *de facto* ca stăpână a Țării Moldovei, care, așa cum se desprinde din formula documentului de mai sus, exista deja ca atare de ceva vreme înainte de a se produce evenimentul în cauză.

Nu clarifică problema vremii și condițiilor în care autorităților regale maghiare li s-a oferit motivul de a pretinde sau de a-și exercita în realitate supremația nici cel de-al doilea document regal cu referire la Țara Moldovei, semnat de același rege pe 2 februarie 1365. Beneficiar al lui era Balc, fiul lui Sas, adică a celui de-al doilea voievod al Moldovei, indicat în cronicile indigene ca fiind feciorul lui Dragoș Întemeietorul². Balc se făcuse plăcut

* Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie și Relații Internaționale, Chișinău, e-mail: pavel-parasca@rambler.ru.

¹ DRH, D, *Relații între Țările Române*, I, ed. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru etc., București, 1977, p. 76-77.

² *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 14.

regelui prin *nemăsurate slujbe* „în tot timpul de când s-a alăturat maiestății noastre (Ludovic I- s.n.), cu o dragoste atât de fierbinte, încât părăsindu-și și lăsându-și în urmă supușii³ săi scumpi și foarte multe rude ca și toată averea lui, a venit din țara noastră moldovenească (s. n.) în regatul nostru al Ungariei (s.n.)⁴. Din document se desprinde aceeași pretenție de stăpânire anterioară a regelui de la Buda asupra Moldovei, fără, însă, ca ea să fie considerată parte a regatului Ungariei. Observația este principială ținându-se cont că în unele publicații recente, asupra cărora voi reveni pe parcurs, Țara Moldovei la care se refereau documentele citate este considerată că fiind o provincie a Regatului Ungariei, în ciuda faptului că însuși regele de la Buda făcea o distincție netă între ea și regatul său.

Un sens apropiat de cel ce se desprinde din documentele de mai sus, este redat și de cronicarul ungar Ioan de Târnave, fost notar al aceluiași rege Ludovic I, care și-a încheiat scrierea operei sale, *Cronica Ungurilor*, la puțin timp după moartea patronului său (1382). Consemnând faptul trecerii clandestine a lui Bogdan - voievodul românilor din Maramureș -, în Moldova, întâmplat în legătură probabilă cu evenimentele care au necesitat trimiterea oastei conduse de nobilul maramureșean Dragoș din Giulești, cel mai probabil în 1359, acest cronicar prezintă Moldova ca fiind supusă Coroanei Ungare, dar nepopulată din cauza vecinătății tătarilor⁵, fără însă a-i cunoaște pe antecesorii care au administrat țara până la evenimentele descrise. Referindu-se la vecinătatea tătarilor ca pricină a faptului că țara ar fi fost nepopulată, Ioan de Târnave ar lăsa să se înțeleagă că pretențiile de stăpânire asupra Moldovei din partea regalității maghiare ar data cu vremea de până la apariția tătarilor în zonă, adică înainte de 1241/1242, când nu doar regatul Ungariei, ci și spațiul extracarpatic a fost supus primei invazii masive din partea armatelor mongolo-tătare conduse de hanul Batu⁶. Cu toate acestea, în istoriografia atât

³ Editorii documentului au tradus expresia latină *suis caris parentibus* prin „părinții săi scumpi”. Dictionarul limbii latine însă ar conduce spre o traducere mai adecvată circumstanțelor în care a fost emis documentul în cauză. Astfel, expresia latină menționată i-ar fi avut în vedere pe *ai săi scumpi supuși* - *Латинско-русский словарь*, Москва, 1976, p. 725.

⁴ DRH, D, I, p. 80-82.

⁵ Ioannis de Thwroczi, *Cronica Hungarorum. Ab origine gentis inserta simul Chronica Ioannis archidiaconi de Kikullew*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. I.G. Schwandtner, pars I, Tyrnaviae, 1765, p. 317. Pasajul respectiv a fost tradus și folosit în limba română de Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 137; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 366.

⁶ O amplă prezentare a acestei invazii se datorează studiilor lui Victor Spinei, dintre care nu

de controversată a problemei formării statului care s-a numit Țara Moldovei, păreri divergente au fost formulate și în ceea ce privește vremea apariției și temeiului pretențiilor de supremație a regalității maghiare asupra viitorului stat românesc de la răsărit de Carpați.

Astfel, primii doi istorici români care au abordat de pe poziții științifice problema formării celui de-al doilea stat românesc extracarpatic cu numele de Țara Moldovei – A.D. Xenopol și Dimitre Onciul -, pornind de la tradiția indigenă despre *descălecatul* Moldovei de către Dragoș, venit parcă din Maramureș, și de la implicarea cu această ocazie a unui rege ungar pe nume Vladislav/Laslău angajat în luptele cu tătarii, puneau începutul supremației Coroanei maghiare în consecința uneia dintre cele două lupte de anvergură dintre unguri și tătari. Deosebirea dintre cei doi istorici constă doar în numele regilor implicați și în datarea respectivă a unei sau altei lupte cu tătarii. A.D. Xenopol, identificându-l pe regele din tradiția moldovenească cu Ladislau al IV-lea, poreclit Cumanul (1272-1290), plasa fenomenul *descălecatului* în consecința celei de-a doua invazii masive a tătarilor în Ungaria, care s-a produs în anul 1285⁷. D. Onciul, însă, ignorând, din motive necunoscute, această campanie, a acordat preferință luptelor cu tătarii din primii ani de domnie a regelui Ludovic I (1342-1382), mai recurgând și la o neverosimilă identificare a acestuia cu Vladislav/Laslău din tradiția moldovenească a întemeierii Moldovei⁸. Și într-un caz și în celălalt, însă, în urma victoriei obținute de unguri, cu participarea desigur și a românilor din Maramureș, s-ar fi creat la est de Carpați o stăpânire ungară în frunte cu un Dragoș din Maramureș, fenomenul marcând, parcă, începutul statului al Moldovei, numai că în dependență de regatul Ungariei, pentru ca, la mijlocul secolului al XIV-lea, în urma răscoalei încununată cu succes, în frunte cu voievodul Bogdan, venit într-adevăr din Maramureș, să se producă o a doua *descălecere* sau *întemeiere* prin scoaterea Moldovei de sub supremația Coroanei maghiare⁹.

voi menționa decât unul: *Ultimele valuri migratoare de la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos*, Iași, 1996, p. 201-224.

⁷ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a IV-a, II, *De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș, 1546*, text, note, comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu, București, 1986, p. 32-40.

⁸ Dimitre Onciul, *Dragoș și Bogdan fondatorii Principatului moldovenesc*, în *Scieri istorice*, ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 93-92, 111-118. Cu doar unele revizuiți neesențiale, Dimitre Onciul și-a menținut opinia și în alte studii ale sale ulterioare.

⁹ A.D. Xenopol, *op. cit.* p. 338-39; Dimitre Onciul, *op. cit.*, p. 127-130.

Este greu de explicat cum s-a întâmplat că, ulterior, opiniile lui A. D. Xenopol au decăzut din atenția cercetătorilor, care au acordat preferință construcției lui Dimitre Onciul. În acest context, unul dintre cei mai fervenți cercetători ai fenomenului formării statului moldovenesc, Ștefan S. Gorovei, a observat că acțiunile antitătare din primii ani ai domniei lui Ludovic I (1342-1382), ca și din ultimii ani de domnie a antecesorului acestuia, Carol Robert (1310-1342), au afectat în exclusivitate zona Curburii Carpaților și Deltei Dunării. Îmbrățișând însă ideea *descălecatului* maramureșean printr-un oarecare Dragoș, anume în contextul unei victorii a armatelor lui Ludovic I, istoricul ieșean a încercat să reconstituie procesul extinderii supremației maghiare spre nord, punând-o deja în seama acestui enigmatic Dragoș, care ar fi domnit vreo 7 ani, începând cu 1347 și până în 1354¹⁰. Este o încercare de a explica pretențiile regalității de la Buda asupra voievodatului, care a luat ființă în valea râului Moldova și care a stat la începutul istoric al Țării Moldovei, fiind, după câte se vede pe hartă, la ceva depărtare de zona unde se produceau înfruntările ungaro-tătare. Pe această cale se urmărea depășirea lipsei totale a izvoarelor istorice despre întreprinderile belicoase ungare înainte de evenimentele produse în Țara Moldovei, în 1359, cu implicarea lui Dragoș din Giulești. În baza acestor judecăți șubrede, unii istorici vorbesc insistent despre niște imaginate cuceriri maghiare în ceea ce se numea Țara Moldovei de atunci, pentru a obține motiv în vederea prezentării acesteia ca fiind o provincie a regatului Ungariei și a explicării pretențiilor autorităților regale de la Buda asupra ei ca emanând din dreptul de cucerire.

Relativ recent, profesorul universitar Ion Eremia¹¹ a introdus până și sintagma *cucerirea maghiară* în chiar titlul primului compartiment al celui dintâi capitol al monografiei sale. Judecând după acest titlu, care cuprinde perioada „de la mijlocul secolului al XIII-lea până la cucerirea maghiară (mijlocul secolului al XIV-lea)”, preținsele cuceriri ar data din vremea indicată între paranteze. Înainte însă de a aborda subiectul cuceririlor la care se referă autorul, nu pot trece pe lângă unele afirmații evident declarative și lipsite de orice temeie documentar. Constatând, așa cum este acceptat și în istoriografie, că Țara Moldovei ca *stat* (s.n.) s-a constituit pe versanții nord-estici ai munților Carpați, cuprinzând inițial un mic teritoriu, care anterior ar fi alcătuit „conform

¹⁰ Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*, București, 1973, p. 83-91; Idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 83-88, 89-92.

¹¹ Ion Eremia, *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2010, p. 5, 29.

opiniilor enunțate (sic!), o mică formațiune teritorială locală, sub forma unei mărci militare ungare, cu numele de „*terre nostre Moldauane*”(s.n.), cum o aflăm definită în actul regelui ungar Ludovic cel Mare din 20 martie 1360, autorul pune cununa modului său de a judeca, afirmând sus și tare că „denumirea *Terrae Moldauane* (s.n.) a fost moștenită și acceptată de domnii suverani ai noului stat independent”¹². Atenția noastră este atrasă, astfel, nu de lipsa notelor de referință, care i-ar justifica judecata autorului, ci de ușurința cu care se formulează și se lansează în circuit niște aserțiuni lipsite de temeii. Căci din cele afirmate de autor și folosite deja ca fapte demonstrate la fel și pe parcursul lucrării¹³, ar urma că noul stat i-ar fi datorat cancelariei regale de la Buda până chiar și numele său, drept motiv pentru o atare interpretare servind doar faptul că denumirea în cauză este menționată pentru prima dată în sursele ungare. Din context, însă, apare și nevinovata întrebare: dacă la începuturile statale moldovenești a stat imaginată „marcă” de apărare creată, parcă, de regele Ungariei și ea ar fi transcrescut ulterior în ceea ce se numea stat, atunci care era rostul cuceririlor maghiare de la mijlocul secolului al XIV-lea?

Ca să nu imprim celor ce urmează caracterul unei recenzii, nu voi face decât să pun în evidență momentele cele mai bătaoare la ochi menite să ilustreze imaginatale cuceriri maghiare în zona de formare a Voievodatului/Țării Moldovei și să justifice viziunea autorului privind statutul acestuia/acesteia în raport cu purtătorii Coroanei de la Buda. Este de mirare mai întâi de toate faptul că, lansând sintagma *cuceriri maghiare*, autorul își începe cercetarea cu mijlocul secolului al XIII-lea, lăsând fără atenție primele acțiuni expansioniste ale regatului Ungariei din cele trei decenii care au precedat marea invazie mongolo-tătară din 1241-1242 și abordând subiectul propriu-zis doar începând cu anul 1324, deși vorbește despre „inițiativa reluării operațiilor militare la răsărit de Carpați”¹⁴, ceea ce presupune că atare operațiuni au avut loc și mai înainte. Apoi, reproducând informațiile cunoscute despre activismul politico-militar al ungarilor din ultimii ani de domnie a lui Carol Robert, în zona Curburii Carpaților și a Curiei Papale, în vederea refacerii episcopiei catolice de la Milcov, I. Eremia se asociază opiniei că Ungaria nu a reușit să-și realizeze planul de expansiune urmărit. Atitudinea autorului se schimbă însă brusc după venirea pe tronul regal de la Buda a lui Ludovic I, în 1342, căruia sursele istorice îi atribuie mai multe acțiuni războinice în aceeași zonă. După

¹² *Ibidem*, p.7.

¹³ *Ibidem*, p. 29-30.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

o trecere în revistă a mai multor opinii ale istoricilor care s-au preocupat de aceste evenimente (fără ca printre aceștia să-mi regăsesc și numele meu) și care împărtășesc preponderent părerea că în consecința acțiunilor menționate, regatului Ungariei i-a reușit crearea unui culoar care-i permitea ieșirea la Delta Dunării și Marea Neagră¹⁵, I. Eremia, fără a insista asupra posibilității admise de Vasile Neamțu ca în cadrul acestor acțiuni regele Ungariei să-l fi impus pe „voievodul maramureșean Dragoș”¹⁶, acordă preferință concluziei lui Ștefan S. Gorovei, cum că anul 1347 „corespunde mai bine împrejurărilor în care a trebuit să se producă venirea lui Dragoș după zdrobirea forței tătarilor și eliberarea unui teritoriu probabil în colțul sud-vestic al Moldovei”¹⁷. Ar urma că anume extensiunile datorate politicii lui Ludovic I din primii ani de domnie a sa ar și reprezenta acele *cuceriri maghiare* avute în vederea de I. Eremia și în consecința cărora domnia sa își construiește aserțiunea despre statutul juridic al Țării Moldovei în faza incipientă de formare a ei ca stat. Repet, însă, ceea ce am menționat și ceva mai sus, că aceste cuceriri, printr-o viziune aproape unanimă a istoricilor, au afectat în exclusivitate zona Curburii Carpaților, iar datarea creațiunii politice, atribuite de tradiție lui Dragoș, cu anul 1347 sau cu o altă dată din primii ani de domnie a lui Ludovic I, se datorează identificării artificiale a lui Vladislav/Laslău din tradiția moldovenească cu acest rege al Ungariei¹⁸. Apoi, indiferent dacă admitem un problematic *descălecat* al lui Dragoș din Maramureș sau o întemeiere locală, nu se poate să nu se țină cont că în tradiție Dragoș este prezentat ca voievod întemeietor al Țării Moldovei din părțile râului cu același nume, care nu denotă nimic comun cu culoarul unghuresc de la Curbura Carpaților.

Nu adeverește teza despre cucerirea maghiară în această zonă nici faptul invocat de Vasile Neamțu, că Baia ar fi fost incendiată după 1346, dar la o dată greu de precizat¹⁹. Trebuie menționată observația lui Ștefan Gorovei, care

¹⁵ Din motive lesne de înțeles, nu reproduc multitudinea opiniilor altor cercetători, numele și lucrările cărora sunt menționate în notele 187-197 ale monografiei lui I. Eremia, p. 31-32.

¹⁶ Vasile Neamțu, *Istoria orașului Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, p. 117.

¹⁷ I. Eremia, *op. cit.*, p. 33-34; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 219.

¹⁸ Argumentele irefutabile în acest sens au fost generalizate într-un recent studiu al meu, care însă nu face decât să reconfirme și să fortifice ideea, acceptată și de alți cercetători români cu renume, că în realitate cronicarii moldoveni l-au avut în vedere pe Ladislav al IV-lea Cumanul (1272-1290) - Pavel Parasca, *Cine a fost „Laslău craiul unghuresc” din tradiția medievală despre întemeierea Moldovei?*, în *History & Politics. Revistă de Istorie și Politică*, 2011, nr. 1, p. 7-19, bibliografia la p. 20-21.

¹⁹ V. Neamțu, E. Neamțu, S.Cheptea. *Contribuții la problema urbanizării așezării de la Baia*

pune ruina orașului Baia în legătură cu venirea dinspre sud a lui Dragoș „descălecătorul”, considerând că evenimentul s-ar fi produs în consecința unei opoziții a elementului „de baștină” în fața descălecătorilor unificatori²⁰. Remarca este interesantă doar în sensul că autorul în cauză admite totuși existența „elementelor de baștină”, capabile să opună rezistență celor ce le aduceau cu sine subordonarea unei puteri străine. Adică erau organizați politic și militar, aveau formațiunea lor statală în frunte desigur cu un potentat, care putea fi, de ce nu, un voievod. În rest, aserțiunea istoricului de la Iași nu-și are rostul decât să mai încerce încă un argument în favoarea construcției sale privind problematicul „descălecat maramureșean” al lui Dragoș ca aflându-se în slujba regelui de la Buda și ca împuternicit al acestuia cu administrarea imaginatului „mărți” de apărare a regatului maghiar, creată parcă pe versantul răsăritean al Carpaților de Est. Căci ruina orașului considerat a fi fost prima reședință a întemeietorului voievodatului Moldovei s-a întâmplat cel mai sigur în 1359, în timpul unicei expediții documentate a contingentelor militare ungare, puse sub comanda nobilului român maramureșean, Dragoș din Gyulești. În lipsa altor informații în același sens, nu văd locul sintagmei *cucerirea maghiară* la mijlocul secolului al XIV-lea. După cum se vede din diploma regală pe numele acestui Dragoș, menționată chiar la începutul prezentului studiu, vorba era nu de cucerirea Țării Moldovei, ci de reșezarea ei, adică de readucerea ei în subordonarea autorităților regale de la Buda. Aceasta înseamnă că pretinsa dependență a voievodatului moldovenesc se referea la o vreme anterioară acestor evenimente

În consecință, decade necesitatea angajării în discuții cu Ion Eremia privind statutul juridic al Țării Moldovei în preajma și în consecință, de data aceasta realei treceri în Moldova a voievodului român din Maramureș, Bogdan, care s-a și afirmat ca voievod al statului de la est de Carpați. Judecățile autorului privind sensurile termenilor țară, regat, stat²¹ ș. a. sunt nu altceva decât exerciții lingvistice în condițiile în care cele două state românești extracarpatiche oficial s-au numit *țări* pe toată durata existenței lor istorice, iar termenul *regnum/regat* ținea de caracterul regimului politic al statului în

în secolul al XIV-lea, în *AIIA Iași*, XVI, 1979, p. 301; Idem, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, II, Iași, 1984, p. 12, 16, 245, 246 apud I. Eremia, *op. cit.*, p. 37.

²⁰ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 48 apud I. Eremia, *op. cit.*, p. 37.

²¹ I. Eremia, *op. cit.*, p. 41-42. De altfel, cea mai adecvată definiție a termenului *țară* este „teritoriu locuit de un popor organizat din punct de vedere administrativ și politic într-un stat” - *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996, p. 1123.

frunte cu un rege, tot așa cum o formațiune statală în frunte cu un *voievod* se numea *voievodat*. Sigur că, în context, aserțiunile autorului nu pot fi decât aberante, având la bază cele scrise de Ioan de Târnave, că Moldova de până la Bogdan a fost o provincie a regatului Ungariei, devenind stat abia după înscăunarea lui Bogdan și dobândirea independenței sale, mai punându-se la îndoială și sintagma *dinastia Dragoșștilor*²². Printre argumentele în baza cărora se fac asemenea concluzii este indicat și faptul că *Țara Moldovei*, ca nume, nu figurează în titlul regilor unguri, așa cum era Galiția de pildă. Acest fapt denotă punctul cel mai vulnerabil al construcțiilor de tipul celor de mai sus și explică de ce, intenționat sau nu, autorul în cauză stabilește limita cronologică inferioară a cercetării sale la mijlocul secolului al XIII-lea, deși primele încercări expansioniste ale regatului Ungariei în zona Curburii Carpaților și în direcția Dunării de Jos, soldate și cu anumite rezultate, au fost întreprinse încă înainte de invazia mongolo-tătără din 1241-1242, care le-a încurcat lucrurile ungarilor și Curiei papale. Lipsa mențiunii Țării Moldovei în titulatura regilor Ungariei s-ar explica lesne prin faptul că ea, ca formațiune statală, s-a format în spațiul pretins a fi în stăpânirea regatului în cauză, însă după apariția acestei pretenții, adică după 1233.

Cheia rezolvării problemei temeiului pretențiilor de supremație a regilor de la Buda se află, în opinia mea, acolo unde încă nimeni nu a căutat-o, cercetătorii speculând, de regulă, unele și aceleași argumente, încercând o reconstituire a realităților printr-o amalgamare de diverse interpretări autoricești la un subiect sau altul, fără a se îngriji de baza documentară a acestora. Ca premisă a unei abordări adecvate a problemei se prezintă a fi un fragment dintr-un decret al regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg, din 1435, cunoscut de mai demult, dar repus în circuitul științific de Victor Spinei²³ - notoriul cercetător al problemei formării statului românesc de la est de Carpați și al circumstanțelor politice anterioare precum și contemporane ale procesului care s-a încununat cu formarea și afirmarea statală a Țării Moldovei.

²² I. Eremia, *op.cit.*, p. 43-46. În concluziile formulate de autor la finele compartimentului consacrat stăpânirii „Drăgoșștilor”, se afirmă fără drept de apel că „Drăgoșștii” au fost instalați extracarpatic de trupele maghiare. Moldova „Drăgoșștilor” a fost o provincie supusă direct regelui, o proprietate a sa, obținută în baza „dreptului cuceritorului”. Iar ceva mai jos, se afirmă cu aceeași tărie că „cercetările istorice oferă tot temeiul să credem că „Drăgoșștii” au stăpânit „țara” Moldovei, în calitate de provincie maghiară, prin anii 1347-1363” - *Ibidem*, p. 46.

²³ Victor Spinei. *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1992, p. 43, n. 64 și p. 62.

Deși destul de târziu, fragmentul în cauză are o valoare incontestabilă prin faptul că „reflectă realități mult mai vechi”²⁴. Conform documentului în cauză, spațiul extracarpatic unde s-au constituit cele două state românești se numea cândva *Cumania* și era populat de *cumanii negri*. La vremea însă când era emis decretul regal, fosta Cumanie se numea *Țara Valahiei*, fiind locuită de *valahi* și separată în două părți: cea Transalpină, adică Țara Românească, și Moldova²⁵. În viziunea autorităților de la Buda, așadar, ar fi avut loc o substituție mecanică de nume de țară în consecința dispariției cumanilor și repopulării fostei lor țări de către români și separarea lor în cele două state românești extracarpatică cunoscute, în aceeași cheie în care prezenta lucrurile și Ioan de Târnave, cu referire însă doar la Moldova de până și de după „descălecatul” lui Bogdan. Asupra falsității tezei despre o atare înlocuire de populații am atras atenția cu altă ocazie²⁶, astfel că nu văd motivul pentru a reveni la acest subiect.

Plasând Cumania „de la fluviul Olt, între Munți (Carpați – s.n.) și Danubiu”, decretul lui Sigismund de Luxemburg din 1435 observă o flagrantă legătură cu Diploma Ioaniților, semnată în 1247 de regele de atunci al Ungariei, Bela al IV-lea. Ea pune la fel începutul Cumaniei „de la râul Olt și Munții Transilvaniei”²⁷, omițând doar Dunărea. Urmează că documentul din 1435 reproducea o stare de lucruri din preajma mijlocului secolului al XIII-lea. Cumanii, însă, și respectiv spațiul unde-și pășteau turmele și-și exercitau controlul politico-militar căruia i s-a imprimat și numele de Cumania, au ajuns în vizorul autorităților ungare și al Curiei papale la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIII-lea, când în sud-estul Transilvaniei (*Țara Bârsei*) a fost plasat Ordinul cruciat al teutonilor. Extinderea lor peste Carpați în intenția de a forma aici un stat cruciat sub autoritatea Scaunului papal în detrimentul intereselor Regatului Ungariei, l-a deranjat pe regele acestuia, Andrei al II-lea, care nu a întârziat să recurgă la arme, pentru a-i depozeda pe teutoni de posesiunile lor și a-i expulza din regat, ceea ce s-a reușit în 1225²⁸. Era natural ca regele în cauză să-și atribuie sieși fostele stăpâniri teutone din exteriorul Carpaților. În 1227 sau 1228 aici a fost instituită episcopia catolică

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 43.

²⁶ Pavel Parasca, *Interferențe etno-politice în terminologia spațiului carpato-ponto-nistrean în secolele XI-prima jumătate a celui de-al XIII-lea*, în *History & Politics. Revistă de Istorie și Politică*, 2008, nr.1-2, p. 98-99.

²⁷ *DRH, D, I*, p. 26.

²⁸ *Ibidem*, p.10-14.

a cumanilor, pusă sub oblăduirea episcopului Teodoric, dar sub apărarea și autoritatea politică a regalității maghiare. În 1233 regele de la Buda și-a introdus, în și așa stufosul său titlu, și pe cel de *rege al Cumaniei*, perpetuat pentru multă vreme, chiar și după ce pretinsa Cumanie a ajuns în stăpânirea tătarilor, fiind concepută ca parte a vastului stat mongolo-tătar al Hoardei de Aur. Suntem astfel în prezența perpetuării la fel a pretențiilor autorităților regale de la Buda de a redobândi Cumania ca fostă stăpânire a lor, imaginată sau reală, de până la cuceririle mongolo-tătare. Este semnificativ în acest sens faptul că, deși în prima jumătate a secolului al XIV-lea ungarilor vor redobândi de la tătari pozițiile lor de odinioară de la Curbura Carpaților și Delta Dunării, regii maghiari nu vor introduce în titulatura lor sintagma *rege al tătarilor*, deși la acea vreme prinsese un oarecare teren și denumirea de Tartaria în locul celei de Cumania²⁹, persistând doar sintagma de *rege al Cumaniei*.

Nu se știe în ce măsură era cunoscută în Ungaria situația etnică și politică din întregul spațiu de la est de Carpații Răsăriteni. Dar dacă se judecă după cele scrise de canonicul de la Oradea, Rogerius - autorul celei mai ample descrieri a campaniei armatelor mongolo-tătare din primăvara anului 1241, care s-a abătut și asupra teritoriului de la est de Carpați -, sub numele *Cumania* era înțeles întregul teritoriu care se întindea spre sud de așa-zisa *Poartă a Rusiei*, adică de la *pasul Verecke* din Carpații Nordici, pe unde iureșul mongolo-tătar a pătruns din Rusia Haliciului în regatul Ungariei³⁰. Ar însemna că, prin titlul regilor de la Buda, aceștia se pretindeau a fi stăpâni ai întregului teritoriu de la est de Carpații Orientali.

Izvoarele documentare ale vremii, care sunt disponibile cercetării, deși puține la număr, vin să ateste că denumirea *Cumania* avea, însă, nu o încărcătură etnică ci politică, datorată faptului că, la vremea anterioară invaziei armatelor hanului Batu, cumanii nomazi exercitau controlul politico-militar asupra teritoriilor în cauză, dominând totodată și comunitățile unei populații sedentare aborigene, care, așa cum se întvede din aceleași surse documentare, era dacă nu în totalitatea ei românească, apoi cel puțin predominantă în raport cu alte comunități etnice sedentare din zona respectivă. Diploma Ioaniților din 1247, de exemplu, referindu-se la Cumania dintre Carpații Meridionali, care începea la râul Olt, nu semnalează prezența aici a cumanilor, menționând în schimb Țara voievodului român Seneslau³¹. Iar ceva mai înainte, la 14 noiembrie 1234,

²⁹ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 62, n. 62.

³⁰ *Ibidem*, p. 199 (*inter Rusciam et Comaniam*).

³¹ *DRH, D, I*, p. 26.

papa Grigore al IX-lea, referindu-se la episcopia catolică a cumanilor, care cuprindea dacă nu întreaga regiune de la Curbura Carpaților până la Dunărea de Jos, apoi cel puțin o parte a ei până la râul Siret³², constată viețuirea aici a unor popoare cărora le zic *Wallati*, adică *valahi/români*, care își aveau și propria lor organizare bisericească ortodoxă, pusă în seama episcopilor³³, ceea ce presupune și existența la ei a unei organizații politico-statale, asemănătoare probabil cu cea a voievodului Seneslau din stânga Oltului³⁴. Urmează că, arogându-și dreptul de stăpânire asupra Cumaniei, regii Ungariei de fapt își arogau și dreptul de supremație asupra formațiunilor românești din teritoriile respective, aflate până atunci într-o oarecare formă de dependență de cumani, cel mai probabil plătindu-le un tribut.

Între timp însă, situația în ceea ce se numea *Cumania* s-a schimbat. Căci cumanii, în parte nimiciți de mongolo-tătari sau supuși acestora, și-au pierdut identitatea de odinioară, dizolvându-se în mediul noilor cuceritori nomazi, care și-au creat vastul lor stat, *Hoarda de Aur*, cu centrul tocmai pe Volga de Jos. În consecință, în izvoarele istorice din vremurile care au urmat, inclusiv în documentele papale, numele *Cumania* se îmbina cu cel de *Tartaria*, dacă nu cumva ultimul a devenit preponderent, substituindu-l pe cel dintâi. Nu același lucru s-a produs însă și în titulatura regilor Ungariei, în care persista vechea denumire – mărturie că la Buda noii vecini dinspre est ai regatului nu erau considerați stăpâni legitimi ai Cumaniei, ci uzurpatori ai drepturilor de stăpânire a regatului Ungariei, de unde și intențiile unei eventuale recuceriri a teritoriului în cauză și readucerii lui în stăpânirea Coroanei maghiare, ceea ce a și început să se înfăptuiască în ultimii ani de domnie a regelui Carol Robert (1308–1342) - întemeietorul dinastiei Angevinilor –, și în primii ani de domnie a celui de-al doilea și ultimului angevin, Ludovic I (1342-1382), despre care s-a vorbit deja mai sus. Este logic să se creadă că în același proiect de refacere a stăpânirii Coroanei maghiare în fosta Cumanie, să fi fost concepute și comunitățile românești de aici, cu un grad desigur mai avansat al organizării lor politico-statale, în raport cu realitățile documentate istoric în

³² Descriind înaintarea armatelor mongolo-tătare prin teritoriul de la est de Carpați, canonicul de Oradea, Rogerius, menționează că trecând peste râul Siret, ele au pătruns în episcopia catolică: M. Rogerii, *Miserabile Carmen seu historia super destructione Regni Hungariae per Tartaros facta*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, edit. I.G. Schwandtner, pars I, p. 497.

³³ *DRH*, D, I, p.20-21.

³⁴ Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, p. 63-64.

preajma jumătății secolului al XIII-lea. Numai că, de data acesta, aspirațiile dominației asupra comunităților românești indigene s-au izbit de rezistența acestora din urmă, astfel că oficialitățile de la Buda au trebuit să recurgă la forță, sub pretextul restaurării supremației lor, ceea ce se întrevide destul de clar în expediția din voievodatul Moldovei din 1359, pusă în seama nobilului român din Maramureș, Dragoș din Giulești, care a reușit însă să restaureze supremația regelui ungar doar peste o parte, care nu se lasă deocamdată deosebită cu exactitate, a Moldovei de atunci. Căci, așa cum specifică diploma lui Ludovic I, din 20 martie 1360, la credința datorată lui au fost readuși *mulți români rebeli*³⁵, adică nu toți, astfel că revolta lor a continuat, pentru a se încununa cu un succes deplin după 1359, dar înainte de 2 februarie 1365, dată la care Ludovic I emitea cea de-a doua diplomă a sa, prin care de fapt recunoștea eșecul total al eforturilor de a-și supune Țara Moldovei, aflată acum sub oblăduirea lui Bogdan, fost voievod al românilor maramureșeni, care trecuse într-adevăr din Maramureș. Ludovic I, ca și mai înainte, nu uita să consemneze că este și rege al Cumaniei³⁶, în întinsul căreia se subînțelegea desigur și voievodatul Moldovei, care, din acest considerent nici nu era inclus ca țară deosebită în titlul regelui de la Buda.

În cele de mai sus nu am abordat subiectul originii voievodatului Moldovei, asupra căruia mi-am creat o viziune proprie și sursele disponibile nu-mi oferă niciun motiv pentru a schimba ceva în ea. Probabil ar fi trebuit să analizez doar perioada de după mijlocul secolului al XIII-lea și până la reluarea acțiunilor antitătare din ultimii ani de domnie a lui Carol Robert și primii ani de domnie a lui Ludovic I, adică sfârșitul deceniului al treilea și deceniul al cincilea al secolului al XIV-lea, pentru a vedea dacă pe parcursul acestei perioade nu s-au produs alte evenimente, care ar ține de politica ungară la est de Carpați. Fără a anula acest interes, țin să menționez, totuși, că cel puțin până în al nouălea deceniu al secolului al XIII-lea, autoritățile regale maghiare nu cunoșteau situația ținutului situat mai la nord de episcopia catolică de la Milcov. Faptul este demonstrat de un act al regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, din 1288, prin care emitentul relatează despre un eveniment produs câțiva ani mai înainte în legătură cu o expediție a sa în persoană în vederea urmăririi și reînțoarcerii în regat a unor cumani care au fugit la tătari. În consecință, el s-a pomenit în locuri necunoscute, unde nu mai călcase

³⁵ DRH, D, I, p. 76, 77.

³⁶ *Ibidem*, p. 80, 82.

nimeni dintre antecesorii săi³⁷. Vorba nu putea fi despre Țara Românească, care era destul de cunoscută cancelariei regale dacă nu de mai înainte, apoi cel târziu la 1247 – anul *Diplomei Ioaniților*. Apoi, la chiar începutul domniei acestui rege, când el încă nu atinsese vârsta majoratului (s-a născut în 1262), la sud de Carpați s-a produs răscoala voievodului Litovoi și a fratelui său Barbat³⁸. Nu putea fi vorba nici de ținutul fostei episcopii a cumanilor, căci teritoriul în cauză s-a aflat multă vreme ca obiect central în corespondența papală cu înalții prelați catolici din Ungaria și cu deținătorii Coroanei acesteia până la invazia mongolo-tătară și după. Nu mai vorbesc deja de Galiția, din vecinătatea nordică a Țării Moldovei, care era indicată în titulatura regelui Andrei al II-lea încă din 1222.

Ladislau al IV-lea este acel rege pe care A.D. Xenopol, iar mai recent și alți istorici, inclusiv umila mea persoană, l-au identificat cu Vladislav/Laslău din tradiția despre întemeierea Țării Moldovei³⁹. Documentul din 1288 nu oferă detalii referitoare la cele întâmplate în locurile în care pentru prima dată s-a pomenit un rege al Ungariei. În condițiile în care tradiția moldovenească pune formarea voievodatului Moldovei în frunte cu Dragoș în legătură cu numele acestui rege și luptele lui cu tătarii⁴⁰, confundându-i ușor pe cumanii fugari cu tătarii care, conform unor consemnări cronicărești din Ungaria, au întreprins cea de-a doua mare intervenție în regat, în 1285, fiind instigați de către cei dintâi, este mai mult decât posibil ca deja atunci între regele Ladislau al IV-lea și voievodul Dragoș să se fi ajuns la o înțelegere prin care se instituia protecția ungară asupra voievodatului moldav, în timp ce Dragoș s-ar fi recunoscut vasal al regelui de la Buda. S-ar explica astfel și faptul că pe o hartă anonimă, din 1308, regiunea est-carpatică, cu unele abateri până la Prut, este inclusă în hotarul părții transilvănene a regatului Ungarie⁴¹, tot așa ca și peripețiile din acea vreme ale lui Otto de Bavaria, care, pentru a fi înlăturat din cursa pentru tronul Ungariei, a fost luat în captivitate de voievodul Transilvaniei, Ladislau Kan și trimis pentru o mai mare siguranță la un *herzog* (duce sau voievod) al românilor (*Walachen*), de unde nefericitul pretendent a reușit să fugă la ruda sa, cneazul Haliciului. Indiferent cum s-ar traduce expresia germană *uber*

³⁷ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romanilor*, ed. N. Densușianu, I/1, București, 1887, p. 447, 484-485, 502.

³⁸ *DRH, D, I*, doc. nr. 13, 14.

³⁹ Pavel Parasca, *Cine a fost "Laslău craiul unguresc"*, p. 7-19.

⁴⁰ *Cronicile slavo-române*, p. 155-160.

⁴¹ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, ed. O. Gorka, Cracoviae, 1916, p. 38-51.

walt (dincolo de pădure sau peste munți)⁴², cea mai probabilă ar fi localizarea țării acestui conducător român în partea de nord a Moldovei, în vecinătatea nemijlocită a cnezatului de Halici. Și într-un caz însă, și în celălalt, informațiile respective nu înseamnă că voievodatul acestuia ar fi fost o stăpânire a coroanei maghiare. Unica concluzie în această situație ar fi posibilitatea ca între elitele politice de o parte și de alta a Carpaților Răsăriteni să fi existat raporturi, poate mai mult sporadice, cu o posibilă tentă de subordonare vasalică a celor de la est față de cele transilvănene. Că asemenea raporturi au existat și se întrăiniciseră de-a binelea, o demonstrează faptul trecerii lui Bogdan din Maramureș și plasarea sa, fără dificultăți, în fruntea mișcării antiungare din Țara Moldovei, pentru ca, obținând victoria, să ajungă și voievod al acesteia deja ca stat independent.

Expediția lui Dragoș din Giulești s-ar prezenta mai degrabă ca o încercare a regelui Ludovic I de a schimba situația și de a-și înfeuda necondiționat Țara Moldovei. Am vorbi, așadar, de o primă și unică încercare ungară de cucerire a voievodatului Moldovei, astfel că sintagma *cucerirea maghiară* și interpretările care se fac în baza ei privind formatul politic și statutul juridic al celui de-al doilea stat românesc extracarpatic înainte de Bogdan I, sunt artificiale, ca să nu le spun tendențioase, așa cum se prezintă și scrierea lui Ioan de Târnave, pusă la baza unor asemenea interpretări.

În concluzie: pretențiile de stăpânire ale regilor Ungariei asupra Țării Moldovei erau deduse din pretențiile similare, manifestate oficial din 1233, asupra Cumaniei în care, pe parcurs, s-ar fi produs o substituție de populații, locul cumanilor fiind parcă preluat de către valahi, ceea ce ar fi avut drept consecință și substituția numelui anterior de *Cumania* prin cel de *Valahia*, datorat acum noilor locuitori. În principiu, este vorba despre aceeași logică, care a fost pusă la baza scrierii lui Ioan de Târnave despre întemeierea Moldovei. Și, odată ce preținșii *descălecători* din Maramureș, mai fiind totodată și supuși deja ai regalității maghiare, ca și cei care i-au urmat pe parcurs, au populat o țară, pretinsă a fi o stăpânire ungară încă înainte de marea invazie mongolotătară din 1241-1242, dar părăsită de locuitori, înseamnă că ea, pe veci, era considerată ca stăpânire a Coroanei Sf. Ștefan de la Buda, dimpreună deja cu noii ei locuitori. Oricât s-ar strădui unii istorici să justifice pretențiile ungare de stăpânire asupra Moldovei, iar în subtext și de a o prezenta pe aceasta înainte de Bogdan I ca o provincie a Regatului maghiar, eforturile lor sunt în van.

⁴² Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 333.

Căci, cel puțin la nivelul actual al cunoașterii, nu există niciun temei pentru a acredita ideea cum că la baza acestor pretenții ar sta *dreptul cuceritorului*. Acest drept, dacă și ar putea fi invocat, apoi doar cu referire la zona Carpaților de Curbură și Dunării de Jos, care însă, după câte se știe, nu a fost leagănul stătalității moldovenești medievale și care a ajuns a fi inclusă paritar în hotarul Țării Românești și cel al Țării Moldovei abia prin al nouălea deceniu al secolului al XIV-lea, cel mai probabil între anii 1382 și 1387, perioadă în care regatul Ungariei a trecut printr-o criză de *interregn*, intervenită după moartea fără urmași masculini a lui Ludovic I și prelungită până la afirmarea pe tronul de la Buda a noului rege, Sigismund de Luxemburg.

DU PROBLEME DES PRETENTIONS DE SUPREMATIE DES ROIS DE HONGRIE SUR LA MOLDAVIE

Résumé

Deux diplômes, signées par le roi de Hongrie Louis (Ludovic) le Grand, le 20 mars 1360 et le 2 février 1365, ainsi que la Chronique des Hongrois de Jean (Ioan) de Târnave, finie vers le fin du XIV-ème siècle, présentent la Moldavie du milieu du même siècle comme étant soumise à la Couronne hongroise, sans spécifier les raisons d'une telle présentation. A la recherche de ces raisons justificantes en ce qui concerne les prétentions des autorités de Buda, certains auteurs parlent des conquêtes hongroises et déduisent leurs prétentions du droit de la conquête, sans illustrer cette déduction par des faits concrets.

La solution du problème est offerte, selon l'avis de l'auteur de cette étude, par un autre diplôme royal, émis beaucoup plus tard, en 1435, par Sigismund de Luxembourg. Tout en poursuivant le but de justifier les prétentions de domination non seulement sur la Moldavie, mais aussi sur la Valachie du sud des Carpathes, le signataire de ce document affirme que les deux principautés s'étaient constituées à la place de l'ancienne Comanie, habitée à l'époque par les "Comans noirs" et puis par les Valaques. Autrement dit, la substitution des noms de l'espace respectif s'était produite en suite du changement des populations.

Encore, à partir de 1233, les rois de Buda commencent à s'intituler aussi "rois de Comanie", partant du nom des comans qui jusque-là exerçaient une domination politique dans la région extracarpatique, ce que ne signifie pas du tout que les comans, représentants d'une population nomade, étaient les seuls habitants de ces endroits ou qu'ils constituaient au moins la majorité. Les sources historiques de l'époque, ainsi que le diplôme de 1435, placent la Comanie à l'est de la rivière de Olt, entre les Carpathes Méridionaux et le Danube, sans conturer les autres limites, ainsi qu'au sud de la Russie de Sud-Ouest, donc à l'est des Carpathes Orientaux aussi.

Il y existent également des sources documentaires (1234, 1247) qui témoignent de la vie d'une assez nombreuse population roumaine, cohabitante dans la région avec les comans, sous leur domination, formelle ou effective. Les autorités royales de Hongrie ignoraient ou même négligeaient cette réalité et, s'étant proclamés maîtres de la Comanie, se prétendaient aussi maîtres de tous les habitants de ces endroits. C'est là qu'il faut chercher les racines des prétentions de la domination hongroise non seulement à l'est des Carpathes Orientaux, mais aussi au sud des Carpathes Méridionaux.